

บทที่ 4

ผลการวิจัย

งานการวิจัยผู้วิจัยได้แบ่งผลการวิจัยเป็น 4 ตอน ดังนี้คือ

- ตอนที่ 1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติของผู้นำท้องถิ่นในการทววนเกษตร
- ตอนที่ 2 วิธีการรับความรู้ เจตคติ ของการเกษตรในการทววนเกษตร
- ตอนที่ 3 ผลของการนำความรู้และเจตคติในการทววนเกษตรไปปฏิบัติ
- ตอนที่ 4 ปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรได้รับจากการทววนเกษตร

ตอนที่ 1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ เจตคติและการปฏิบัติของผู้นำท้องถิ่นในการทววนเกษตร

ผู้หญวิบูลย์ เข้มเฉลิม อดีตผู้หญบ้านหญที่ 1 (บ้านห้วยหิน) ตำบลลาดกระหิง อาเภอสามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดเมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2479 ที่ตำบลเกาะขนุน อาเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา บิดาเป็นหมอสุนทร ส่วนมารดาเป็นเกษตรกร

ผู้หญวิบูลย์เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่บ้านเกิดแล้วก็ได้เข้ามาทำงานที่กรุงเทพฯ เมื่ออายุ 14 ปี ซึ่งการเข้ามาทำงานในครั้งนี้ก็เพราะได้รับแรงบันดาลใจจากการอ่านหนังสือ อัตชีวประวัติของอับราฮัม ลินคอล์น เมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ผู้หญวิบูลย์ต้องทำงานเลี้ยงตนเอง และพยายามที่จะเรียนหนังสือไปพร้อม ๆ กันด้วย ช่วงนี้ท่านต้องใช้ชีวิตอย่างผู้หญและทำงานอย่างจริงจัง จนกระทั่งอายุ 20 ปี ท่านจึงสอบเทียบชั้นมัธยมปีที่ 6 ได้ ซึ่งอายุในขณะนั้นเป็นอายุครบเกณฑ์ที่ควรจะบวชตามประเพณีไทยพอดี ท่านจึงกลับไปบวชที่บ้านเกิดนาน 6 เดือน จึงลาสิกขาบท และกลับมาทำงานที่กรุงเทพฯ ในฝาย

พิศุขของสายการบินเจแปน แอร์ไลน์ เมื่ออายุครบเกณฑ์ทหาร ท่านจึงต้องลาออกมาเพื่อเป็นทหารเกณฑ์ ซึ่งการที่มีความรู้มากกว่าทหารเกณฑ์คนอื่น ๆ ทำให้ท่านได้มาทำงานที่ห้องสารบรรณในกรมทหาร ณ ที่นั้นท่านได้รับรู้เรื่องต่าง ๆ มากมายเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่ท่านได้รับรู้ก็คือ นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชผลเกษตรกรรมเพื่อการส่งออก ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ทำให้ท่านเกิดความมั่นใจที่จะลงทุนตามแผนพัฒนานั้น เพราะได้เรียนรู้ว่าจะเริ่มต้นได้อย่างไรและขายผลผลิตในขั้นตอนสุดท้ายได้อย่างไร และคนซื้อจะอยู่ที่ไหน นั่นคือสิ่งที่ท่านได้รับรู้ในช่วงการเกณฑ์ทหาร

เมื่อพ้นจากการเกณฑ์ทหาร ท่านจึงกลับมาทำเกษตรสมัยใหม่ที่บ้านห้วยหินกับพี่ชาย (นายวิจิตร เข็มเฉลิม) โดยชักชวนชาวบ้านมาช่วยกันหักล้างถางพงทำนาทำไร่ร่วมกัน โดยท่านและพี่ชายทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง นำเงินจากธนาคารและพ่อค้าในเมืองมาปล่อยกู้แก่ชาวบ้านรับซื้อผลผลิตของชาวบ้านไปขายพ่อค้าในเมือง การทำเช่นนี้ในระยะแรกก็มีกำไรดี แต่ต่อมาเมื่อเกิดภาวะฝนแล้งและผลผลิตราคาตกต่ำ ชาวบ้านทำการผลิตไม่เป็นผลจึงเริ่มหนีหาย ผู้ใหญ่วิบูลย์จึงขาดทุนจนถึงที่สุดก็เลิกเป็นพ่อค้าคนกลางไป หลังจากทำเช่นนี้มาร่วม 10 ปี

ในระยะเวลาก่อนนั้นไม่นานท่านได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านห้วยหิน เมื่อปี พ.ศ. 2512 เนื่องจากท่านและพี่ชายเป็นผู้กว้างขวางในพื้นที่นั้นมานาน ประกอบกับการที่ท่านมีความรู้ดี มีความคล่องแคล่วในการติดต่อกับหน่วยงานราชการ ท่านจึงเป็นเหมือนผู้นำในการพัฒนาชุมชน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับการสนับสนุนทั้งจากหน่วยงานราชการและชาวบ้านให้เป็นผู้ใหญ่บ้านนับแต่นั้นมา

หลังจากท่านเลิกเป็นนายหน้าก็เปลี่ยนมาทำเกษตรเอง โดยปลูกมันสำปะหลัง พืชเศรษฐกิจที่กำลังได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล และได้รับเงินกู้จากธนาคารมาลงทุนจนถึงปี พ.ศ. 2513 การผลิตเริ่มล้มเหลวลง ท่านจึงเริ่มมีความคิดด้านการรวมกลุ่ม ในขณะที่พืชผลถูกกดราคาลงเรื่อย ๆ เมื่อมันสำปะหลังราคาตกมาก ท่านจึงผลักดันในชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเปลี่ยนมาทำนาข้าว ซึ่งทำให้ท่านต้องลงทุนหนักขึ้นและมีหนี้สินพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะนั้น ผู้ใหญ่วิบูลย์คิดจะรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อสู้กับพลังข้างนอก แต่ชาวบ้านต้องการรวมตัวกัน

เพื่อจะได้เงินกู้จากธนาคาร ประกอบในขณะนั้นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ตั้งข้อสังเกตว่าท่านมีความเคลื่อนไหวแบบนักการเมือง ธ.ก.ส. จึงปฏิเสธการปล่อยเงินกู้ให้กลุ่มซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นตัวแทน แต่ส่งคนมาเกลี้ยกล่อมมาให้ชาวบ้านมาขออยู่กับธนาคารโดยตรง สมาชิกจึงเริ่มปลีกตัวออกจากกลุ่ม

ในปี พ.ศ. 2525 ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ตัดสินใจขายที่ดินกว่า 200 ไร่ เพื่อนำเงินมาชำระหนี้สินธนาคารและพ่อค้า คงเหลือที่ดินไว้เพียง 9 ไร่เศษ พร้อมด้วยหนี้สินรายเล็กรายน้อยอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งหมายความว่าท่านไม่สามารถลงทุนในเกษตรแผนใหม่ที่ค่อนข้างใช้พื้นที่มาก และทุนสูงได้อีกต่อไป

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในขณะนั้นก็คือ ทว่าอย่างไรจึงจะมีอาหารกิน ก้าวแรกที่จะทำให้ผ่านพ้นปัญหาก็คือ การเร่งปลูกพืชอาหารอายุสั้นที่กินได้เอง และเป็นที่ต้องการของตลาดท้องถิ่น เช่น มะระ แดงกวาง ถั่วฝักยาว ข้าวโพด โดยใช้แรงงานของตนเองและคนในครอบครัวเป็นหลัก ผลผลิตส่วนที่เกินจากการบริโภคเองในครอบครัวได้นำไปขาย เพื่อนำเงินมาซื้อของที่จำเป็นอื่น ๆ ที่ตนผลิตเองไม่ได้ หลังจากทำได้ประมาณปีเศษ ท่านก็ได้พบความจริงว่า ถ้าปลูกพืชที่กินได้ไว้มากเท่าไร บางครั้งแม้ไม่มีเงินติดบ้านเลยก็ยังอยู่ได้โดยไม่ต้องดิ้นรน แต่ในขณะนั้นการปลูกพืชของท่านก็ยังคงใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงอยู่บ้างท่านจึงปรับเปลี่ยนแนวคิดมาเร่งปลูกพืชผักพื้นบ้านที่ทนทานต่อโรคและแมลง และไม่ต้องการดูแลมาก พร้อมกันนี้ด้วยการที่ท่านมีความรู้พื้นฐานทางด้านสมุนไพรจากบิดา ทำให้ท่านเริ่มปลูกพืชสมุนไพรสะสมไว้อย่างจริงจัง โดยในครั้งแรกตั้งใจปลูกเพื่อดูแลรักษาตนเองและครอบครัวในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บพื้นฐาน แต่สมุนไพรเหล่านั้นยังกลับช่วยให้ครอบครัวมีรายได้ทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ยังมีรายได้จากไม้ผล เช่น มะม่วง ซึ่งมีอยู่ในพื้นที่แต่เดิมอีกส่วนหนึ่ง ทำให้การดำเนินชีวิตพออยู่ได้ไม่ขัดสน

นอกจากพืชที่เป็นอาหารและสมุนไพรแล้ว ผู้ใหญ่วิบูลย์ยังได้ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อให้มีของกินเพิ่มขึ้นและสามารถเก็บผลขายได้ต่อเนื่องระยะยาว ไม้ยืนต้นบางชนิดปลูกไว้เป็นไม้ใช้สอย บางชนิดมีไว้เพื่อช่วยสร้างระบบสมดุลธรรมชาติ เช่น ไม้ที่ให้ผลเป็นอาหารของนกและสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งพืชทั้งหลายเหล่านี้ผู้ใหญ่วิบูลย์ใช้วิธีการปลูก

แบบคละเคล้าปะปนกัน ไม้ปลูกเรียงเป็นแถวเป็นแนวเหมือนพืชสวนพืชไร่ ด้วยแนวความคิดที่ว่า การปลูกแบบผสมผสานเหมือนสภาพป่าธรรมชาติ จะทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้ดี เช่นเดียวกับต้นไม้ในป่าอีกทั้งยังเป็นฟื้นฟูสภาพธรรมชาติให้กลับคืนมาอีกด้วย จากแนวความคิดนี้เองจึงเป็นที่มาของคำว่า "วนเกษตร" ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ถ่ายทอดด้านความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน โดยการถ่ายทอดแต่ละครั้งแต่ละเรื่องจะคำนึงถึงผู้ฟังเป็นหลัก ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในเรื่องเดียวกันบางเรื่องเมื่อเปลี่ยนผู้ฟังวิธีการต่างๆ ในการถ่ายทอดก็อาจจะเปลี่ยนไปด้วย

1. วิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทววนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เริ่มเดิม

ผู้ใหญ่วิบูลย์จะมองว่าปัญหาหลักของเกษตรกรอยู่ที่การมีกิเลส ความอยากมีอยากได้ ไม้ใช้การผลิดไม่พอบริโภค แต่เกษตรกรทำการเพาะปลูกจำนวนมาก ๆ เพื่อขาย เพราะหวังจะได้เงินมาก ๆ แล้วนำมาซื้อสิ่งที่กิเลสต้องการซึ่งก็คือความสุขและความสะดวกสบายทางวัตถุ ตามค่านิยมของสังคม เกษตรกรจึงมีได้ปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดเพื่อบริโภคเอง ในครัวเรือน แต่กลับปลูกพืชเพียงชนิดเดียวในปริมาณมาก ๆ ตามแรงกระตุ้นของตลาด ซึ่งมันแน่ว่าจะขายได้กำไรตามที่ต้องการหรือไม่ เมื่อเป็นเช่นนี้เกษตรกรจึงเป็นผู้วิ่งไล่ตามกิเลส มันมีวันจบ เมื่อประสบความล้มเหลวในวิธีหนึ่ง ๆ ก็ดิ้นรนเพื่อแสวงหาวิธีการใหม่ แทนที่จะหยุดคิดเพื่อสรุปบทเรียน วงจรปัญหาของเกษตรกรจึงวนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ใหญ่วิบูลย์ มองว่าทางออกของปัญหาคือ การหยุดวิ่งตามกิเลส โดยหันมาทำการเพาะปลูกอย่างละเอียดอย่างละน้อยตามกำลังที่มีเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก โดยไม่หวังเงินมาก ๆ อย่างการปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียว

จากจุดที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ละจากกิเลสได้และได้หันมาปลูกพืชหลายๆ ชนิดให้เพียงพอที่จะบริโภคในครอบครัว ถึงแม้ว่าจะประสบความลำบากมากในระยะแรก แต่ก็ทำให้เกิดความรู้จริงจากการทำ "วนเกษตร" ท่านพบว่า การที่ได้รู้จักเกี่ยวข้องกับพืชหลายชนิด บางชนิดมีคุณค่าด้านการเป็นอาหาร เป็นยารักษาโรค บางชนิดนำมาทำเครื่องใช้สวย เครื่องมือ เครื่องใช้ได้ หลายชนิดแปรรูปได้ และหลายชนิดขายได้ ผู้ใหญ่วิบูลย์จะอธิบายให้

เกษตรกรได้รู้คุณค่าของต้นไม้แต่ละชนิด ทำให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจว่า ต้นไม้ไม้ป่ามีคุณค่าเพียงเป็นวัตถุดิบที่ปลูกไว้เพื่อขายให้ได้เงินมาซื้อของมาบริโภคเท่านั้น หากแต่ต้นไม้มีความครบถ้วนในความเป็นปัจจัย 4 ซึ่งหากเกษตรกรเข้าใจก็จะเห็นว่าชีวิตของตนสามารถอยู่ได้อย่างอิสระ ไม่ต้องขึ้นอยู่กับระบบตลาดหรือพึ่งพิงระบบตลาดเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม้ป่าทั้งหมดอย่างที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ท่านยังสนับสนุนให้เกษตรกรได้สร้างงานที่เกิดขึ้นจากครัวเรือนของตน โดยนำวัตถุดิบจากพื้นที่ของตนเองมาใช้ ซึ่งก็คือการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้านและอุตสาหกรรมในครัวเรือน และหากมีผลผลิตจากหลายครัวเรือนเป็นจำนวนมาก ๆ ก็สามารถรวมตัวกันเป็นสหกรณ์จัดการนำสินค้าออกขายสู่ตลาดได้

กล่าวได้ว่าให้ความรู้ด้านวนเกษตรของผู้ใหญ่จะใช้วิธีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการถึงแนวทางการทวนเกษตร ซึ่งมีขั้นตอนตั้งแต่การเริ่มต้นไปจนถึงขั้นสุดท้ายคือ การได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากการทวนเกษตรเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 ขั้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

เป็นขั้นที่เกษตรกรรู้ว่าตนเองเดินมาถึงทางตัน ไม่สามารถทำการเกษตรแบบที่เคยทำได้แล้ว จึงต้องหาวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งผู้ใหญ่ได้เล่าว่า

"...ในช่วงเริ่มต้นใหม่ ๆ นี้ ตอนนั้นยังคิดถึงแต่ปัญหาเฉพาะหน้าของเรา ที่สำคัญที่สุดคือทำยังไงถึงจะมีกิน เราล้มเหลวมาจากการเกษตรแบบนั้นแล้วเราจะกลับไปทำอย่างนั้นมันทำไม่ได้ เพราะเราไม่มีที่ดินมากพอที่จะทำอย่างนั้น แล้วปัญหาของเราคือไม่มีกิน ตอนนั้นเราไม่ได้คิดถึงว่าทำเพื่อกินหรือปฏิเสธเพื่อขายอะไร เราคิดเพียงว่าทำยังไงถึงจะมีกิน นั่นคือสิ่งที่เราคิด ตอนนั้นเราปลูกผักบุงเราก็ได้กินผักบุง เราก็รู้ว่ามันมีกิน ที่มันก็มีแต่ผักบุงหมดไปแล้วมันก็ไม่กิน ต้องปลูกของอื่น ..."

เมื่อผู้ใหญ่สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้แล้ว ท่านจึงเริ่มขั้นต่อไปคือ

1.2 ขั้นเห็น

เมื่อปัญหาเฉพาะหน้าเริ่มคลี่คลายคือ มีอาหารกินเฉพาะในช่วงสั้น ๆ แล้วท่านจึงคิดว่าควรผลิตอาหารเพื่อกินเองเป็นหลัก ซึ่งน่าจะเป็นทางออกได้ ดังที่ท่านกล่าวว่า

"... หลังจากที่เรารู้ว่าทำไมสักกระยะหนึ่งไม่นานนัก เราเริ่มได้ผลผลิตผลจากที่เราได้ลงมือ

ได้ทามาด้วยแรงนี้ มันเริ่มทำให้เราเห็นว่า มันทำให้เรามีกินจริง ๆ มันได้กินแล้ว มันสร้างความเชื่อมั่นว่าตอนนี้เราหลุดจากปัญหาเฉพาะหน้าไปแล้ว แม้มันจะเป็นชั่วคราวเราก็เริ่มมีความหวังว่าถ้าเราทำอย่างนี้เรามีกิน ตอนนี้เราเริ่มพูดว่า ถ้าเรามีกินนี้ไม่มีเงินมันก็อยู่ได้แล้วเราก็เริ่มพูดว่าถ้าเราปลูกกัน เหลือกินแล้วขาย เราก็จะได้กำไร ..."

การที่ผู้ใหญ่วิบูลย์เห็นว่าการปลูกพืชไว้เพื่อกิน ถ้าขายส่วนที่สิ้นกินไปแล้วจะเป็นกำไรก็เพราะว่า ในครั้งแรกที่ผู้ใหญ่วิบูลย์เริ่มขายผลผลิตส่วนสิ้นกินอันน้อยนิดนี้ถึงแม้จะได้เงินเพียง 20-30 บาท แต่เงินนี้ก็ถือกำไรสุทธิที่ไม่ต้องหักต้นทุนค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและค่าแรงงานอื่น ๆ เหมือนเช่นการทำเกษตรกรรมสมัยใหม่ ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์บอกว่าบางครั้งเคยได้เงินจากการขายผลผลิตพืชเศรษฐกิจครั้งละเป็นแสน แต่เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วกลับได้กำไรไม่กี่พันบาท นี่คือตัวอย่างที่ผู้ใหญ่วิบูลย์สอนให้เห็นว่าการทำวนเกษตรสามารถทำให้เกษตรกรมีกินได้

1.3 ชั้นเชื่อมั่น

หลังจากเห็นว่าการทำการเกษตรวิธีนี้สามารถแก้ปัญหาได้ เป็นทางออกที่เหมาะสม ผู้ใหญ่วิบูลย์ จึงดำเนินการทำการเกษตรเช่นนี้เรื่อยมา พร้อมทั้งมีความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังที่ท่านว่า

"... การทำการผลิตแบบนี้ผมเพิ่งเริ่มได้ 2-3 ปีเท่านั้น ยังนับว่าเป็นระยะเวลาที่สิ้นกินไป พืชบางอย่างยังไม่ทันให้ผล แต่เพียงเท่านี้ผมก็รู้สึกว่ามันดีกว่าเดิมแล้ว บางช่วงผมไม่มีเงินติดบ้านเลยสักบาทเดียวประมาณ 1-2 สัปดาห์ ผมก็ยังไม่เดือดร้อนเท่าไรไม่เหมือนก่อนนี้..." นอกจากนี้ผู้ใหญ่วิบูลย์ยังได้มีโอกาสได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดกับกลุ่มผู้ประสบความสำเร็จงานแนวทางเดียวกัน ทำให้ท่านเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้น ดังที่ท่านกล่าวว่า

"... ผมเกิดความเชื่อมั่น เพราะเริ่มมีการแลกเปลี่ยนกับกลุ่มคนที่ประสบความสำเร็จจบเห็นที่ชุมพรท่า เห็นที่ท่าเสา เราเริ่มเข้าใจ เราเห็นระบบที่สมบูรณ์เกิดขึ้นได้จากที่เขาทำไว้ เราทามาแล้วถ้าเราเริ่มไปได้ประสบการณ์จากคนอื่น มันก็สรุปทำให้ข้อมูลเราชัดขึ้น เราก็เกิดความเชื่อมั่นเหมือนกัน..."

1.4 ขั้นพัฒนา

หลังจากผู้หญ่วิบูลย์ได้ผ่านขั้นตอนที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นแล้ว ประกอบกับการที่ได้ติดตามข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ จึงทำให้ท่านพัฒนาความคิดในการทำ "วนเกษตร" โดยส่วนหนึ่งเป็นการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ในครอบครัว อีกส่วนหนึ่งเพื่อขายและอีกส่วนหนึ่งแปรรูป ผลิตผลวนเกษตรในรูปอาหารและยาสมุนไพรได้อย่างเป็นระบบ และครบวงจรดังที่ท่านกล่าวไว้

"...มันเป็น เรื่องของพัฒนาการของมันเรากียังไม่ได้คิดอะไรไปทั้งกระบวนการที่เราเกี่ยวข้องกับที่เราจะคิดทั้งระบบได้ไม่นานหลายปี ไม่ช้หลังจากนั้นเพียงระยะสั้น ๆ ถ้าจะพูดจริง ๆ ว่าที่เราพูดทั้งระบบได้โดยเชื่อมโยงทั้งหมดได้เท่าตอนนี้ มันเพิ่งเกิดขึ้น 2-3 ปีนี้เอง ตอนก่อนเรากียังจะไม่ช้จะเข้าจะอะไรได้ทั้งระบบหรอก..."

จะเห็นได้ว่าถ้าเกษตรกรได้เห็นภาพตามขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นนี้และนำไปคิดตามที่คุณวิบูลย์กล่าวมานั้น หนทางที่จะนำไปสู่การทำวนเกษตรก็จะง่ายยิ่งขึ้นเพราะไม่ต้องมีการลองผิดลองถูกมากนัก และมีผู้หญ่วิบูลย์เป็นทั้งตัวแบบ และผู้ให้คำปรึกษาอย่างไม่ปิดบัง หากแต่เกษตรกรเหล่านั้นจะต้องทำใจให้ได้ในระยะแรกว่า อาจจะต้องเปลี่ยนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ไปบ้าง เพื่อชีวิตที่เป็นอิสระในอนาคต

วิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทำวนเกษตรของผู้หญ่ เข็มเฉลิมนั้นโดยทั่วไปใช้วิธีการสนทนาหรือพูดคุยอย่างเป็นกันเอง โดยผู้หญ่วิบูลย์ จะใช้หัวข้อการสนทนากับแต่ละบุคคลต่างกันไปตามสถานการณ์ แล้วจึงโยงเข้าหาวิธีการทำวนเกษตร แต่การให้ความรู้จะเป็นการเล่าถึงประสบการณ์ของท่านมากกว่าการสอนให้ทำ เมื่อเกษตรกรได้ฟังประสบการณ์ก็จะนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมหรือตามสภาพของพื้นที่การเกษตรของตนเอง

จึงสามารถสรุปวิธีการให้ความรู้ของผู้หญ่วิบูลย์ดังนี้คือ ผู้หญ่วิบูลย์จะใช้วิธีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเป็นหลัก โดยสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ ตามความต้องการของแต่ละบุคคลด้วย โดยการสนทนานั้นไม่ได้สนทนากันแต่เฉพาะเรื่องของการเกษตรเท่านั้น แต่อาจจะโยงมาจากเรื่องวิถีชีวิตประจำวัน เรื่องการศึกษา เรื่องของสังคมรอบ ๆ ตัว ด้วยเหตุที่ท่านสามารถพูดคุยได้ทุกเรื่องนี่เอง ทำให้ท่านสามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้

เกิดความเชื่อถือ และสิ่งที่ท่านพูดนั้นก็มาจากประสบการณ์ที่ท่านเคยพบ หรือเคยปฏิบัติมาแล้ว จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ท่านสามารถชักจูงผู้ฟังให้ทดลองทาส่งต่าง ๆ ที่ท่านแนะนำได้ซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อต่อไป

2. การสร้างให้เจตคติในการทวณเกษตรของผู้ใหญ่ ชิมเฉลิม

ธีรพร อุวรรณโณ (2535) กล่าวว่า ผู้ส่งสารที่จะมีประสิทธิภาพสูงในการเจตคติของผู้อื่นนั้นจะต้องมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ

2.1 ความเชี่ยวชาญในเรื่องที่สื่อสาร (วนเกษตร)

2.2 ความน่าไว้วางใจ (เป็นผู้หนักแน่น)

2.3 ความคล้ายคลึงกับผู้รับสาร (เกษตรกร)

ซึ่งคุณสมบัติทั้ง 3 ประการนี้สามารถนำมาอธิบายถึงวิธีการสร้างเจตคติในการทวณเกษตรของผู้ใหญ่ ได้ดังนี้

2.1 ความเชี่ยวชาญในเรื่องที่สื่อสาร (วนเกษตร) กล่าวได้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับการทวณเกษตรนั้น ผู้ใหญ่เป็นผู้เชี่ยวชาญและมีชื่อเสียงมากที่สุด เพราะผู้ใหญ่เป็นผู้ริเริ่มทำการเกษตรด้วยวิธีของตนเอง ตามแนวทางและประสบการณ์การทำเกษตรของท่าน ฉะนั้นท่านจึงเป็นผู้ที่ได้ลองผิดลองถูกมาก่อน จนเกิดการพัฒนาแนวความคิดถึงวิธีการทวณเกษตรที่เป็นระบบ และถ่ายทอดให้เกษตรกรเกิดเจตคติในการทวณเกษตรในรูปแบบตามความคิดรวบยอดของผู้ใหญ่

2.2 ความน่าไว้วางใจ

ในการสร้างเจตคติในการทวณเกษตรผู้ใหญ่ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านห้วยหิน (ตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน พ.ศ. 2514-2536 : ผู้วิจัย) ประกอบกับการที่ท่านเป็นผู้ดำเนินการต่อสู้เรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของเกษตรกรมาโดยตลอด ทำให้ภาพพจน์ของผู้ใหญ่เป็นไปอย่างของความน่าเชื่อถือ และได้รับความไว้วางใจ ฉะนั้นเมื่อเกิดปัญหาในการทำการเกษตรผู้ใหญ่ก็ได้รับเลือกจากเกษตรกรให้เป็นผู้ช่วยแก้ปัญหาให้ เพราะการทำการเกษตรแบบวนเกษตรในสมัยก่อนไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล หรือ

บุคลากรของรัฐ เช่น เกษตรตำบล เนื่องจากไม่มีนโยบายในการส่งเสริมเกษตรกร ที่จะเริ่มเปลี่ยนแนวทางมาทำการเกษตรเหมือนผู้ใหญ่วัย จึงต้องมีความเข้าใจ ไว้วางใจ และมั่นใจในระดับหนึ่งแล้วว่า "วนเกษตร" จะช่วยให้เกษตรกรหลุดพ้นจากปัญหาการเกษตร แผนปัจจุบันได้

2.3 ความคล้ายคลึงกับผู้รับสาร (เกษตรกร)

เนื่องจากผู้ใหญ่วัย ก็เป็นเกษตรกร ผู้หนึ่งซึ่งเคยทำงานเพียงป่า ภูเขา ไร่สวนมาพร้อม ๆ กับเกษตรกรหลายคนในพื้นที่ จึงทำให้เกษตรกรจะสามารถมองเห็น พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้ใหญ่วัยมาโดยตลอด จึงเป็นเรื่องง่ายที่ เกษตรกรและผู้ใหญ่วัยจะสามารถสื่อสารกันในเรื่องที่จะเข้าใจตรงกันได้ง่ายขึ้น

การสร้างเจตคติของผู้ใหญ่วัย เข้มแข็งในการท้าวานเกษตรนั้นเป็นการ สร้างเจตคติที่เกิดจากคุณสมบัติ 3 ประการ ที่ผู้ใหญ่วัยมีอย่างครบถ้วนคือการที่เจตคตินั้น ท่านก็ยังคงใช้วิธีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การสร้างเจตคติในการท้าวานเกษตรนั้นท่าน จะพูดเน้นหนักไปที่เรื่องวิธีการแก้ไขปัญหาการเกษตร ซึ่งเป็นปัญหาที่เกษตรกรทุกรายพบมา หลายสิบปีจนกลายเป็นเรื่องที่เกษตรกรบางคนนึกท้อกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ แนวทางการ สร้างเจตคติของท่านก็คือการเล่าถึงประสบการณ์ของท่าน ให้ฟังว่าท่านแก้ปัญหายังไงและ พ้นจากปัญหานั้น ๆ ได้ยังไง (การแก้ปัญห 4 ขั้นตอน) ประกอบกับท่านได้รับความไว้วางใจในฐานะที่ท่านเป็นผู้ชำนาญชุนมากกว่า 20 ปี และนอกจากนี้ท่านก็ยังเป็นเกษตรกรผู้ หนึ่งซึ่งเคยทำงานหนักเพียงป่า ภูเขา ไร่สวนเกษตรกรุ่นเก่า ๆ มานานหลายปี เมื่อท่านได้ เปลี่ยนแนวทางการทำการเกษตรมาเป็นวนเกษตร จึงมีผู้สนใจที่จะเข้ามาพูดคุยหรือเกษตรกร บางรายก็ได้ร่วมลงมือเริ่มท้าวานเกษตรในพื้นที่ 9 ไร่ของผู้ใหญ่วัยด้วย จึงเกิดการซึมซับ แนวความคิดของท่านไปทดลองปฏิบัติในพื้นที่การเกษตรของตนเองมากบ้างน้อยบ้างตามความ เชื่อถือของแต่ละบุคคล ประกอบกับการเริ่มแพ้ยาสีฟันหรือปุ๋ยเคมีบางประเภท ซึ่งทำให้ ร่างกายเริ่มอ่อนแอ การรับแนวคิดในการท้าวานเกษตร จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกษตรกรเริ่มมองเห็นแนวทางใหม่ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ

สำหรับเนื้อหาการสร้างเจตคติของเกษตรกรในการท้าวานเกษตรของ ผู้ใหญ่
วิบูลย์ แบ่งเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ได้ 2 หัวข้อดังนี้ คือ

1. วนเกษตรเป็นแนวทางแก้ปัญหาการทำกรเกษตรแผนปัจจุบันได้
2. วนเกษตรเป็นการรักษาสมดุลในธรรมชาติ

จากทั้ง 2 หัวข้อที่กล่าวมานี้เป็นการตอบสนองความต้องการทั้งทาง
ด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. วนเกษตรเป็นแนวทางแก้ปัญหาการทำกรเกษตรแผนปัจจุบันได้
ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้กล่าวว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ทำการผลิตเพื่อมุ่งสนองกิเลสซึ่งเป็นการสนองความ
ต้องการทางด้านร่างกายคือ ความสะดวกสบายทางวัตถุตามค่านิยมของสังคมในขณะนั้น นอก
จากนี้การทำกรเกษตรสมัยใหม่จะต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงในปริมาณมาก ทำให้ร่างกาย
เกิดความอ่อนแอเมื่อใช้ไปนาน ๆ สารพิษเหล่านั้นเมื่อสะสมอยู่ในร่างกายก็จะแสดงอาการ
ออกมาในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเกษตรกรเองก็รู้ดี ในจุดนี้วนเกษตรคือการทำกรเกษตรที่ไม่ต้อง
ใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง นั่นก็หมายถึงสุขภาพร่างกายที่ดีของเกษตรกรและครอบครัวและผู้
บริโภคผลผลิตที่มาจากวนเกษตรนั้น นอกจากนี้ผลดีจากการท้าวานเกษตรที่ตามมานั้นก็คือ การ
ปลอดจากภาระหนี้สิน และถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบตลาดและพ่อค้าคนกลาง ทำให้
เกษตรกรรู้สึกเป็นอิสระและได้ เป็นนายของตัวเองอย่างแท้จริง

2. วนเกษตรเป็นการรักษาสมดุลในธรรมชาติ ถึงแม้ว่ารูปแบบการ
ท้าวานเกษตรที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ทำนั้นจะมีเกษตรกรที่ทำตามน้อยราย แต่ผู้ใหญ่วิบูลย์ก็เพียงแต่เสนอ
ความคิดเท่านั้น ส่วนรูปแบบการทำจะแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล แต่
เรื่องที่ผู้ใหญ่วิบูลย์จะเน้นก็คือ ความหลากหลายของชนิดพืช การให้พืชและสัตว์ได้เกื้อกูลกัน
ตามธรรมชาติ เป็นการสร้างคุณค่าทางด้านจิตใจ เพื่อไม่ต้องวิ่งตามกิเลส จิตใจก็สงบ ย่อน
โยน และเกิดความเมตตาต่อพืชและสัตว์มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเวลาให้ครอบครัวมากขึ้นกว่า
านสมัยที่ทำการเกษตรแผนใหม่ และสามารถสร้างปัจจัย 4 อันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต
จากวนเกษตรได้อีกด้วย

เนื้อหาการทววนเกษตรดังกล่าวข้างต้น ผู้หญ่วิบูลย์ใช้วิธีการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างเจตคติใหม่และเปลี่ยนแปลงเจตคติเก่าของเกษตรกรโดยเน้นให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของการทววนเกษตรที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

3. การปฏิบัติของผู้หญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ในการทววนเกษตร

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 หลังจากผู้หญ่วิบูลย์ ได้ขายที่ดินกว่า 200 ไร่ เพื่อไว้หนี้แล้ว ท่านจึงเริ่มทำการเกษตรตามแนวคิดของท่านบนที่ดิน 9 ไร่เศษ ในระยะแรกก็ทำเพียงเพื่อให้มีกินเท่านั้น แต่ในที่สุดการทววนเกษตรตามแนวความคิดของท่านกลับส่งผลให้ท่านได้พบกับทางออกสำหรับเกษตรกรที่กำลังอยู่ในวังวนของปัญหาต่าง ๆ จากการทำการเกษตรแผนปัจจุบัน ทำให้ท่านเกิดความมั่นใจที่จะทำการเกษตรแบบของท่านต่อไป

ในการลงมือปฏิบัติจริงของผู้หญ่วิบูลย์นั้นขั้นแรกคือ การตัดสิ่งที่ไม่จำเป็นหรือของพุ่มเพื่อยานชีวิตออกไปก่อน ช่วยกันลดรายจ่ายในครอบครัวและพยายามผลิตอาหารเพื่อทำให้เพียงพอสำหรับกินในครอบครัว เมื่อมีเหลือคือ กินในทันทีหรือใช้ไม่หมดก็จะนำออกขายทั้งในรูปของสดและการแปรรูป ซึ่งทำให้ได้เงินมาซื้อสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตได้เอง ซึ่งขั้นนี้ผู้ปฏิบัติต้องปรับจิตใจมาก ต่อมาคือ การเริ่มปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดให้ผสมกันเป็นปารวมชาติ โดยไม่ต้องปลูกเป็นแถวเป็นแนว ไม่ต้องไถดิน และไม่ต้องงาช้สารเคมี ในการปลูกพืชผู้หญ่วิบูลย์จะปลูกพืชเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 เริ่มปลูกพืชที่ขึ้นได้ภายในห้องถื่นนั้น ปลูกพืชอาหารที่เก็บกินได้เร็ว และปลูกพืชที่เป็นอาหารแก่สัตว์ต่าง ๆ ให้มีสัตว์เข้ามาอยู่

ช่วงที่ 2 เริ่มปลูกไม้ใช้สอยสะสมไว้เพื่อความมั่นคง

เมื่อเวลาผ่านไปกว่า 10 ปี วนเกษตรของผู้หญ่วิบูลย์ เปรียบเหมือนป่าที่มีความสมบูรณ์ไปด้วยพรรณไม้และสัตว์นานาชนิด ผู้ที่เข้าไปเยี่ยมชมบางครั้งอาจไม่เข้าใจว่า วนเกษตรที่เห็นจะให้ประโยชน์ต่อผู้ทววนมากเพียงใด แต่ถ้าได้เข้าไปเรียนรู้จากผู้หญ่วิบูลย์แล้วจะทำให้เกิดความรู้สึกถึงคุณค่าของวนเกษตรอย่างแท้จริง

จึงสรุปได้ว่าผู้หญ่วิบูลย์ ได้ลงมือปฏิบัติในการทววนเกษตรตามแนวทางใหม่ที่ท่านคิดเอง เพื่อแก้ปัญหาที่กำลังประสบอยู่ เมื่อประสบผลเป็นที่น่าพอใจ คือสามารถหลุดพ้น

จากปัญหาได้แล้วท่านก็ยังคงปฏิบัติตามแนวทางนี้ต่อไป นั่นคือการไม่ปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียวแต่เป็นการปลูกพืชหลายชนิดที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต การไม่ใช้สารเคมีตลอดจนการทำธรรมชาติเกื้อกูลกันเอง ทำให้เกิดความสมดุลแห่งระบบนิเวศ ทั้งนี้เพื่ออำพันเกษตรกรของท่านเป็นแหล่งวนเกษตร ตัวอย่างที่เมื่อเกษตรกรเข้ามาดูแล้วจะมองเห็นว่า แนวทางนี้สามารถทำให้เกิดผลขึ้นได้จริงไม่ใช่แนวทางหรือวิธีการในอุดมคติ หรือเหมือนกับการปลูกพืชต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาลซึ่งให้ผลตอบแทนสูงในระยะแรกเท่านั้น ซึ่งในการทำวนเกษตร เกษตรกรจะต้องยอมรับถึงความเปลี่ยนแปลงในชีวิตบางอย่าง เช่น จะต้องตัดสิ่งพุ่มเพื่อยออกจากชีวิต ใช้ชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะที่ตนดำรงอยู่ จากนั้นจึงเริ่มแนวทางการปลูกพืชตามแนวทางของวนเกษตร ซึ่งมีหลักสำคัญ ๆ คือ การปลูกพืชหลายชนิดหลายชั้นความสูงปะปนกันให้มีสภาพเหมือนป่า โดยไม่ต้องปลูกเป็นแถวเป็นแนว ไม่ต้องไถพรวนดิน ไม่ใช้สารเคมี การเลือกชนิดของพืชที่จะปลูกก็คือ เลือกพืชท้องถิ่นที่ขึ้นง่ายและเก็บกินได้เร็วก่อนแล้วจึงค่อยเริ่มปลูกไม้ใช้สอยสะสมเอาไว้เป็นสวัสดิการของชีวิตในยามแก่เฒ่า นอกจากนี้ก็ควรจะปลูกพืชที่จะเป็นอาหารแกสัตว์ เพื่อสร้างระบบนิเวศภายในพื้นที่การเกษตรด้วยการลงมือปฏิบัติจริงของผู้ใหญ่ นับเป็นวิธีการให้ความรู้แก่เกษตรกรทั่วไป ที่กล่าวมาคือ แนวทางการปฏิบัติในการทำวนเกษตรของผู้ใหญ่ เช็มเฉลิม

ตอนที่ 2 วิธีการรับความรู้ เจตคติและการปฏิบัติของเกษตรกรในการทำวนเกษตร

เกษตรกรที่เป็นประชากรในการวิจัยครั้งนี้เป็นเกษตรกรที่อยู่บนเขตบ้านห้วยหิน จำนวน 18 ครัวเรือน ๆ ละ 1 คน รวม 18 คน เป็นเกษตรกรที่กำลังทำการเกษตรอยู่บนพื้นที่ 3-15 ไร่ มาเป็นเวลา 5-12 ปี และเกษตรกรส่วนใหญ่เคยร่วมปลูกพืชเศรษฐกิจกับผู้ใหญ่มาตั้งแต่สมัยก่อนทำวนเกษตร

2.1 วิธีการรับความรู้ของเกษตรกรในการทำวนเกษตร เกษตรกรที่มาขอความรู้และคำแนะนำในการทำวนเกษตรจากผู้ใหญ่นั้น จะเป็นเกษตรกรที่รู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ในการรับความรู้ก็จะพูดคุยเกี่ยวกับการทำกินอย่างธรรมดา เป็นการแลกเปลี่ยนความ

คิดเห็นเกี่ยวกับการทำการเกษตรมากกว่า ผู้วิจัยจึงนำพัฒนาการ 4 ขั้นตอนของการทำ
วนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์มาใช้ในการหาวิธีการรับความรู้ของเกษตรกร ซึ่งทั้ง 4 ขั้นตอนมี
ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ขั้นที่ 2 ขั้นเห็น

ขั้นที่ 3 ขั้นเชื่อมั่น

ขั้นที่ 4 ขั้นพัฒนา

เกษตรกรแต่ละคนที่เป็นประชากร จะมีพัฒนาการแต่ละขั้นไม่เหมือนกัน ซึ่งผู้
วิจัยได้แยกรายละเอียดตามขั้นต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

สำหรับผู้ใหญ่วิบูลย์ขั้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้านั้น คือ จุดเปลี่ยนแปลง
แนวทางการเกษตรที่สำคัญ แต่สำหรับเกษตรกรไม่มีรายได้อาจต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเนื่อง
จาก หลังจากเกษตรกรได้พื้นที่ทำกินครบครัวละ 15 ไร่แล้ว (มูลนิธิจะเชิงเทราเพื่อการ
พัฒนาได้พื้นที่ดินที่มีผู้บุกรุกแล้วๆ ถวายมาจัดสรรให้เกษตรกรจำนวน 20 ครอบครั้ว-ผู้วิจัย)
มูลนิธิจะเชิงเทราเพื่อการพัฒนา ซึ่งมีผู้ใหญ่วิบูลย์เป็นกรรมการ และเป็นผู้นำบ้านของพื้นที่
ได้รับความร่วมมือจากองค์กรเอกชนต่าง ๆ เข้ามาแนะนำการปลูกพืชต่างๆ ในขณะนั้นผู้ใหญ่
วิบูลย์ได้เสนอให้เกษตรกรปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้นไว้ตามหัวไร่ปลายนาหลาย ๆ ชนิด เกษตรกร
บางรายก็ทำตาม บางรายก็ไม่เห็นด้วยเพราะคิดว่าการปลูกพืชหลายชนิดอย่างละต้นสองต้น
ไม่สามารถหารายได้ดีเหมือนกับการปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียว เกษตรกรได้หาราย
ละเอียดดังนี้

บ้าง : "... ดอกแรกที่มาอยู่ผู้ใหญ่ก็บอกให้ปลูก ๆ ไปเถอะ ปลูก
อะไรก็ได้ พวกเราก็ไม่เชื่อ พื้นที่ตรงที่เป็นไร่เป็นนาปลูกผัก ปลูกแตง มันก็ให้ผลดี พวกเรา
ผลอะไรที่ผู้ใหญ่ให้ปลูกก็ปลูกแถวนี้ (ในพื้นที่ปลูกบ้าน-ผู้วิจัย) ที่นี้พอนาน ๆ เข้าพวกผักพวก
อะไรขายไม่ได้มันล้นตลาดก็ต้องเลิก แล้วอีกอย่างก็แพ้ยาสาแมลงก็เลยต้องหยุด พวกต้นไม้ที่

ปลูกทั้ง ๆ ไร่ตามหลังบ้านก็ให้ลูกให้ผล นี่ถ้าทำอย่างผู้ใหญ่ออกแต่แรกตอนนี้ก็สบายแล้ว..."

พี่น้ำค้าง : "... เมื่อก่อนเราปลูกมะเขือเทศ ปลูกกะหล่ำ หัวหอม ใหญ่ได้ลูกโตมาก เคยเอาเข้าไปขายตามโรงแรม ตามภัตตาคารในกรุงเทพฯ ตอนหลังสู้ไม่ไหว แพ้ยาฆ่าแมลง ต้องหยุดทำ..."

น้ำเฉลิม : "... ปลูกอย่างเดียวมันไม่ได้แล้ว ปลูกได้ขายแล้วก็ยังเป็นหนี้พอจะปลูกใหม่ก็ต้องใช้ที่มากขึ้นเพราะที่เก่าต้องปลูกใช้หนี้เขา ทำอย่างนี้มันไปไม่รอด ตอนนี้มีผมก็มีไม้ผลไม่ขึ้นต้น ไม้ล้มลุก ก็ปลูกไปทุกอย่างมันก็ดีขึ้น ..."

น้ำดา : "... ผมกับผู้ใหญ่ก็ทำด้วยกันมาตลอด ก็เชื่อว่าทำอย่างแกจะอยู่ได้ตอนนี้ก็ยังทำอยู่ แต่ก็ยังทำมาด้วย มีอะไรก็มาปรึกษาแกคุยกัน ตอนนี้รายได้ก็มาจากการขายต้นไม้แหละ..."

จะเห็นได้ว่าเกษตรกรรับความรู้จากผู้ใหญ่วิบูลย์ มาทดลองทำในครั้งแรกโดยไม่คิดว่าไม้ผลเหล่านั้นจะช่วยแก้ปัญหาได้ แต่ทำเพราะมีผู้นำชุมชนเป็นผู้แนะนำเท่านั้น

ขั้นที่ 2 ขึ้นเห็น

เมื่อเกษตรกรเริ่มประสบปัญหาในการปลูกพืชเศรษฐกิจ ประกอบกับการैयाและสารเคมีที่ต้องใช้ในปริมาณที่มากขึ้นทุกวัน แม้จะต้นทุนที่จะรวมกลุ่มเพื่อขายผลผลิตหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ แล้ว ในที่สุดเกษตรกรจึงตัดสินใจที่จะหยุด หรือลดการปลูกพืชเศรษฐกิจให้น้อยลง ทำให้การใส่สารเคมีก็น้อยลงตามไปด้วย ในขณะที่เดียวกันนั้นไม้ผลที่ปลูกไว้ตามหลังบ้านหรือหัวไร่ปลายนา ก็เริ่มให้ผลทั้ง ๆ ที่ต้นไม้เหล่านั้นไม่ได้รับการสนใจดูแลสัปปุ้ยเหมือนกับพืชเศรษฐกิจเลย แต่ไม้เหล่านี้ก็ทำให้เกษตรกรมีรายได้อีกทางหนึ่ง ดังที่เกษตรกรกล่าวว่า

พี่บุญมา : "... ไร่ปลูกกระท้อนไว้เอาไปขายในตลาด คนอื่นเขาขายโลละ 50 ฉันทขาย 40-45 ก็เราไม่ได้ลงทุน ของก็ของไร่ของเราเอง ยาฆ่าแมลงก็ไม่ใส่ พอไปวางขายก็ขายหมดก่อน เพราะแม่ค้าแถวนั้นเขาซื้อไปขายต่อ เอาไปขายแป็บเดียวได้เงินกลับมาบ้านแล้ว..."

ที่หน้าค่าง : "...อย่างมะม่วงนี่ถ้าไม่ไซเขียวสวย คนก็ไม่ซื้อราคาไม่ดี มะม่วงแก้วของผมนี่แม่บ้านเขาจะเอามาตอง ขายกิโลละ 10 บาท ตองที่นิ่งก็ 50-60 กิโล คนนั้นซื้อกิโลสองกิโล ขายคนแถว ๆ นี้ ขายบ้างแถมบ้าง ก็หมดไม่ต้องเอาไปขายในเมืองเหมือนขายผักสมัยก่อนเลย..."

เกษตรกรหลายรายจึงเริ่มเห็นรายได้จากพืชเหล่านี้ และเริ่มเต็มใจที่จะปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดแทนพืชเศรษฐกิจ ซึ่งในจำนวนพืชหลาย ๆ ชนิดที่เกษตรกรปลูกบางชนิดไม่ไซพืชที่จะขายได้ราคานท้องตลาดเลย แต่เกษตรกรได้รับความรู้จากการพูดคุยกับผู้นำหมู่บ้านว่า ผลผลิตการเกษตรนั้นถ้ามีการจัดการที่ดีก็จะสามารถขายได้ราคาโดยไม่ต้องเสียเวลาดูแลตามความต้องการของตลาด และเกี่ยวกับการขาดทุนผู้นำหมู่บ้านจะเสนอให้เกษตรกรหรือแม่บ้านทำการแปรรูปผลผลิตเหล่านั้น เช่น ทำมะม่วงกวน มะม่วงตอง กล้วย ฉาบ มะตูมเชื่อม ฯลฯ ซึ่งการแปรรูปเหล่านี้เกษตรกรสามารถนำสินค้าไปฝากขายที่หน้าบ้านของผู้นำหมู่บ้านได้

ขั้นที่ 3 ขั้นเชื่อมั่น

เมื่อเกษตรกรเริ่มปลูกไม้หลาย ๆ ชนิดแล้วในช่วงที่รอให้ไม้เหล่านั้นออกดอกออกผล เกษตรกรก็เริ่มที่จะมีเวลาว่างมากขึ้น สามารถทำอาชีพเสริมได้เนื่องจากลดพื้นที่การเกษตรที่ต้องดูแลลง เกษตรกรบางคนถึงกับกล่าวว่า เมื่อตอนปลูกพืชเศรษฐกิจนั้นต้องดูแลมากกว่าลูกอ่อนเสียอีก ยุ่งงานช่วงเก็บเกี่ยวแทบจะไม่ได้กินไม่ได้นอนเลยที่เดียว เมื่อเกษตรกรมีรายได้จากอาชีพเสริม ก็ทำให้เกษตรกรมั่นใจว่าต่อไปรายได้ในครอบครัวจะมีอย่างต่อเนื่อง และหนี้สินที่เคยมีนั้นก็ลดลงแทนที่จะเพิ่มขึ้นทุกวัน เหมือนกับการปลูกพืชเศรษฐกิจดังที่เกษตรกรกล่าวว่า

ลุงใจ : "...เมื่อก่อนนี้ต้องไปเฝ้าอยู่หน้าไม้ได้กลับบ้านนอนบ้านหอรกจนกว่าจะเก็บได้ ไม่งั้นโดนขโมยหมด บางทีลูกเล็กลูกน้อยก็โดนขโมย ไม่ได้เอาไปกินหอรกเอาไปเล่นแล้วโยนทิ้งไว้.....เราก็แทบตายค่าปุ๋ยค่ายา.....บางทีตี 4 ตี 5 ต้องออกไปเก็บแล้วถ้าสุกพร้อมกันทุกไร่ก็แย่นี่ไม่มีคนช่วยของเสียอีก"ตอนนี้ปลูกหลาย ๆ อย่าง

ตีนะแมลงก็น้อยลง ทางงานอื่นได้อีก...."

พี่รรรณา : "...เมื่อก่อนนี้ท่านแดงหลายไร่ รถเข้ามาชนเรายังไม่รู้เลยมันกว้าง บางที่เราเดินสวนกับรถที่มาขายของในสวนเราเองยังไม่รู้เลย ...เตี้ยวนี้ไม่ทำแล้วมันมากไป...."

ป้าสมหวัง : "...เมื่อก่อนเค้าสนับสนุนให้ปลูกอะไรก็ปลูก...ปลูกแล้วก็ตายเสียเงินไปตั้งเท่าไร เป็นร้อยเป็นพัน ตอนนี้ปลูกอย่างละนิดอย่างละหน่อย สะสมไปเรื่อย ๆ มันก็มีตายบ้างแต่ก็น้อย....เราหามาปลูกใหม่กัน เราก็เพาะเองได้...."

ชั้นที่ 4 ชั้นพัฒนา

ในชั้นนี้เกษตรกรยังไม่สามารถให้คำตอบได้ว่าการท้าวเกษตรกรในขนาดจะพัฒนาไปในทิศทางใด เพราะเกษตรกรยังไม่เชื่อมั่นอย่างเต็มที่ว่าจะสามารถทำได้ อย่างผู้ใหญ่วิบูลย์ ทุกคนเชื่อแต่เพียงว่าในขณะที่การท้าวเกษตรกรทำให้เขาไม่ต้องเหนื่อยกับการดูแลต้นไม้ และมีเวลาทำงานอย่างอื่นได้ ด้วยความเชื่อที่ว่าผู้ใหญ่วิบูลย์มีชื่อเสียง มีผู้ให้การสนับสนุน นอกจากนี้รายได้ของผู้ใหญ่วิบูลย์ส่วนใหญ่มาจากการขาย และการแปรรูปอาหารขายในร้านหน้าบ้าน ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถทำได้ จึงทำให้ยังไม่มีเกษตรกรรายใดที่จะท้าวเกษตรกรในรูปแบบที่เหมือนกับผู้ใหญ่วิบูลย์แต่เกษตรกรทั้ง 18 คนนั้น ก็รับเอาแนวคิดการท้าวเกษตรกรจากผู้ใหญ่วิบูลย์มาทดลองปฏิบัติ และมี "น้ำดำ" เพียงคนเดียวที่ท้าวเกษตรกรตามแบบของผู้ใหญ่วิบูลย์ โดย "น้ำดำ" ให้ความเห็นเกี่ยวกับการท้าวเกษตรกรตามแบบผู้ใหญ่วิบูลย์ ดังนี้

น้ำดำ : "... ผมก็ทำกับลุงผู้ใหญ่วิบูลย์มาตั้งแต่ต้นมองว่ามันน่าจะไปได้ เราก็ลองทำดูมันก็อยู่ได้ แต่คนทำมันต้องเปลี่ยนความเป็นอยู่ไปเยอะ คนที่ท้าวไม่ได้ก็เลิกตอนนี้ผมขายไม้ที่เพาะไว้ ก็พออยู่ได้ไม่อดมีปัญหาก็คือไปปรึกษาลุงผู้ใหญ่วิบูลย์ บางทีไปช่วยแกทำ แกมีความรู้เยอะ"

2.2 การรับเจตคติของเกษตรกรในการทวนเกษตร

ในการสร้างเจตคติแก่เกษตรกรของผู้ใหญ่วิทยาลัยในการทวนเกษตรแบ่งได้เป็น 2 หัวข้อใหญ่ ๆ คือ

2.2.1 ทวนเกษตรเป็นแนวทางแก้ปัญหาการทำการเกษตรแผนปัจจุบันได้

2.2.2 ทวนเกษตรเป็นการรักษาสมดุลในธรรมชาติ

ในการวิจัยผู้วิจัยจึงนำ 2 หัวข้อนี้มาทำการสัมภาษณ์เกษตรกร ถึงวิธีการรับเจตคติทั้ง 2 หัวข้อดังนี้

2.2.1 ทวนเกษตรเป็นแนวทางแก้ปัญหาการทำการเกษตรแผนปัจจุบันได้

ในการรับเจตคติในเรื่องนี้เกษตรกรส่วนใหญ่เคยรับทราบถึงปัญหาที่ผู้ใหญ่วิทยาลัยเคยประสบมาแล้ว เกษตรกรจึงเชื่ออยู่ในระดับหนึ่งว่า ผู้ใหญ่วิทยาลัยสามารถนำทวนเกษตรแก้ปัญหาการทำการเกษตรแผนปัจจุบันได้ แต่ก็ยังมีข้อโต้แย้งอยู่บ้าง เช่น

"... บ้านผู้ใหญ่แกเป็นส่วนมะม่วงเก่า มันให้ลูกาหลออยู่แล้ว ที่ดินตรงนั้นก็ไม่เป็นดินดานเหมือนที่อื่น มีน้ำพร้อมปลูกอะไรก็ขึ้น ..."

"... ผู้ใหญ่แกทำได้ก็เพราะแกขอแรงชาวบ้านไปช่วย ไร่เราทำบ้างก็ต้องจ้างจะเอาเงินที่ไหนมาทาสะ ยิ่งทำแบบนี้ยิ่งแย่งถ้าจะหาเสียแบบผู้ใหญ่อย่างคิดๆ ก็คงอดตาย ใครจะสนับสนุนไม่มีหน่วยงานไหนสนับสนุนหรอก..."

"... รายได้ของผู้ใหญ่อยู่ที่สมุนไพรร พืชของแกเป็นหมอยาสมุนไพรรแกก็มีวิชา ไร่เราชาวบ้านไม่รู้ว่าจะทำยังไง อย่งดีก็ปลูกเอาไว้ อย่งฟ้าทะเลลายจริงนี่ปลูกไว้เอาไปขายผู้ใหญ่ท้ายา ไร่เราก็ทำไม่เป็น ส่วนผสมบางอย่างก็ต้องไปซื้อมาจากกรุงเทพฯ เสียค่ารถไปมา หมดเงินพอดี ผู้ใหญ่เขาไปกรุงเทพฯ บ่อยหรือไม่อย่างนั้นก็ฝากคนที่จะมาหาให้ซื้อมาให้..."

ซึ่งข้อโต้แย้งเหล่านี้ทำให้เกษตรกรยังคงปลูกพืชเศรษฐกิจบางอย่างเอาไว้ในพื้นที่ แต่ใช้วิธีลดการใช้สารเคมีลง ทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำลง และสุขภาพของเกษตรกรก็ดีขึ้นด้วย ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าเกษตรกรรับเจตคติว่าทวนเกษตร เป็นแนวทางแก้ปัญหาการทำการเกษตรแผนปัจจุบันได้ โดยการนำวิธีการของผู้ใหญ่วิทยาลัยมาประยุกต์ใช้ตามที่

เกษตรกรแต่ละคนคิดว่าเหมาะสม

2.2.2 วนเกษตรเป็นการรักษาสมดุลในธรรมชาติ

ในพื้นที่ฐานของจิตใจ เกษตรกรก็จะมีความรักต้นไม้และสัตว์ต่าง ๆ อยู่แล้ว แต่ในสภาวะที่ต้องดิ้นรนต่อสู้กับปัญหาทางการเกษตรไม่ว่าจะเป็นเรื่องหนี้สิน ดินฟ้าอากาศหรือแม้แต่ระบบตลาด ทำให้เกษตรกรขาดความสนใจในการรักษาสมดุลในธรรมชาติ ซึ่งเมื่อเกษตรกรเริ่มหันมาท้าววนเกษตรการรักษาสมดุลในธรรมชาติจึงเกิดขึ้นเมื่อไม่ตกอยู่ในสภาวะที่บีบบังคับให้ต้องทำงานแข่งกับเวลา หรือเป็นเกษตรกรที่รับจ้างทำไร่ทำนาบนพื้นดินของตนเอง ทำให้เกษตรกรมีเวลาอยู่กับธรรมชาติมากขึ้น จิตใจจึงอ่อนโยนมากขึ้นด้วย

ที่น่าดีใจ : "...เมื่อก่อนกะหล่ำนี่จะมีรูไม่ได้คนเขาไม่ซื้อเราก็ขนาดเอาเข็มฉีดยาฉีดลงไปตามรูที่แมลงเจาะเลย...ที่นี่เราเองก็โดนยาด้วยไม่สบายเป็นอะไรหลายอย่าง ยิ่งทำก็ยิ่งต้องใช้ยาแรงขึ้น เราก็ป่วยมากขึ้น เลยเลิก แรก ๆ ก็มีแมลงพอเลิกใช้ยากันหลาย ๆ เจ้า แมลงมันก็น้อยลงไม่ต้องฉีดยาฆ่ามันก็เท่ากันไม่ฆ่าตัวเองด้วย"

ตอนที่ 3 ผลของการนำความรู้และเจตคติในการท้าววนเกษตรไปปฏิบัติ

วนเกษตรของเกษตรกร ดังที่กล่าวมาแล้วว่ารูปแบบนั้นก็ต่างกันออกไปแต่ในการสรุปรวมแล้วก็ยังคงยึดหลักการใหญ่ ๆ ของผู้ใหญ่วิบูลย์ไว้ก็คือ การปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดปะปนกันไป ตั้งแต่ไม้ยืนต้นจนถึงพืชที่ปกคลุมดิน การปลูกก็จะไม่ปลูกเป็นแถวเป็นแนวไม่ต้องไถพรวนดิน และไม่ใช้สารเคมี ซึ่งเกษตรกรได้เล่าถึงวิธีการปฏิบัติดังนี้

บ้าง : "... ตอนนี้ก็เริ่มลงไม้ผลมากขึ้น ยังนึกเสียดายว่าถ้าปลูกกันตั้งแต่ตอนที่ผู้ใหญ่บอก ป่านนี้ก็จะมีลูกมีผลเหมือนของผู้ใหญ่แล้ว..."

บ้างหวัง : "... ผู้ใหญ่ที่พาไปดูงาน เคยไปดูที่อุบลฯ ดูแล้วก็อยากทำ เอามาทำตามก็ของเราก็ไม่เหมือนที่ของเรา บางอย่างเราปลูกได้ เขาปลูกไม่ได้ บางอย่างเราปลูกไม่ได้ เขาปลูกได้ นี่ก็จะลงเงาะไว้อีกไม่รู้จะสำเร็จหรือเปล่า ที่นี้ก็แปลกนะบางที่แปลงติด ๆ กัน นี้ปลูกได้ไม่เหมือนกัน อย่างที่ลุงน้ำค้างที่ปลูกกระท้อนได้ผลงามแปลงอื่นสู้ไม่ได้

ของฉันทมาลงก็ลูกคิดเดียว..."

ทองสุก : "... ผมเพิ่งมาเริ่มทำยังไม่ได้ปลูกอะไรมาก ก็ลงต้นน้ำเอาจี๋บ้างแล้ว ตอนนี้ก็ปลูกผัก ปลูกแตง แต่พยายามไม่ใช้สารเคมี มันอันตราย "

จะเห็นได้ว่าเกษตรกรได้ซึมซับประสบการณ์ของผู้ใหญ่มาปฏิบัติ เพียงแต่ยังไม่ยอมรับว่าเป็นการทำที่คล้ายกับผู้ใหญ่ แต่เกษตรกรก็ยอมรับว่าผู้ใหญ่มีอิทธิพลต่อความคิดในการลดการปลูกพืชเศรษฐกิจ และปลูกพืชหลากหลายชนิดขึ้น และลดการใช้สารเคมีลง แต่ถ้าจะให้เลิกทำเลิกใช้เลยก็คงจะเป็นเรื่องยาก เพราะเกษตรกรยังไม่มีเวลาจะเป็นที่จะต้องเสี่ยงเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่างเช่น ผู้ใหญ่สำหรับเกษตรกรที่ค่อนข้างเป็นผู้ใหญ่นั้นก็จะกล่าวถึงผลของการทำวนเกษตรว่ามีชีวิตที่น่าพอใจ ไม่ต้องกังวลอีกต่อไป

ตอนที่ 4 ปัญหาและอุปสรรคที่เกษตรกรได้รับจากการทำวนเกษตร

เนื่องจากในปัจจุบันยังไม่มีเกษตรกรคนใดที่ทำวนเกษตร ในรูปแบบเดียวกับผู้ใหญ่ (นอกจาก "น้ำคำ" ซึ่งทำใกล้เคียงที่สุด - ผู้วิจัย) จึงทำให้อุปสรรคและอุปสรรคเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจเป็นส่วนใหญ่คือ

"...อย่างผู้ใหญ่เค้าทำได้ เพราะมีคนสนับสนุนอยากได้อะไรก็มีคนคอยช่วย..."

"...เงินกู่มามันมีดอกเบี้ยย แต่เงินก็ลงทุนมันจม ถ้าไม่ทำอะไรที่จะให้ผลมันก็ไม่เงินส่งเขา วนเกษตรของผู้ใหญ่มันดี แต่เราจะใช้หนี้ได้อย่างไรที่ทางก็ไม่มีเหมือนผู้ใหญ่เขา"

"...ผู้ใหญ่เขามีทางของเขา เราจะทำอะไรได้ความรู้ก็ไม่มี ลาพังทำแต่วนเกษตรผู้ใหญ่ก็อยู่ไม่ได้ เขามีจากทางอื่น..."

ซึ่งจากการสัมภาษณ์เกษตรกรจึงสรุปเป็นหัวข้อได้ดังนี้

4.1 ไม่สามารถปรับจิตใจให้ปฏิเสธความเสียดกสบายทางสังคมได้

4.2 ไม่กล้าเลิกปลูกพืชเศรษฐกิจไปเลย เพราะไม่คิดว่าวนเกษตรที่ตนทำจะมีผู้

ให้ความสนใจและการสนับสนุนหน่วยงานต่าง ๆ เหมือนเช่นวนเกษตรของผู้ใหญ่

4.3 เกษตรกรคิดว่าการทาวนเกษตรจะทำให้อุดตาย เพราะสมัยนี้ถ้าไม่มีเงินติดบ้านก็จะอยู่ไม่ได้ ซึ่งต่างกับสมัยของผู้ห่อวิบูลย์เมื่อ 10 ปีที่แล้ว

4.4 เกษตรกรคิดว่า ผู้ห่อวิบูลย์ไม่ได้ทาวนเกษตรแล้ว แต่งานของผู้ห่อวิบูลย์คือการเดินทางไปเป็นวิทยากร ตามสถานที่ต่าง ๆ เงินที่ได้มาต่างหาก คือ ส่วนช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนวณเกษตรนั่นก็คือ ความรุ่งเรืองในอดีตของผู้ห่อวิบูลย์ซึ่งยังเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้อยู่

4.5 วณเกษตรมีหลากหลายรูปแบบ จึงยากแก่ความเข้าใจว่า ควรจะทำแบบใดจึงจะเป็นวณเกษตรที่สมบูรณ์ได้

4.6 การทาวนเกษตรทำให้ต้องปฏิเสธสังคม ซึ่งไม่ถูกกับนิสัยของคนไทยที่ชอบความสนุกสนานเฮฮา และการวัดฐานะของบุคคลตามวัตถุ ทำให้เกษตรกรปฏิเสธการทำวณเกษตรอย่างเต็มตัว เพราะกลัวสังคมไม่ยอมรับ

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ปัญหาที่เกิดจากการทำการเกษตร เช่นในอดีตแต่ก็สะท้อนถึงแนวคิดของเกษตรกรที่ยังไม่เข้าใจ ถึงหลักการอันแท้จริงของการทาวนเกษตร และมองว่าวณเกษตรประสบความสำเร็จได้เพราะผู้ห่อวิบูลย์เป็นผู้ทำ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย